

ПРОФЕСІЙНА ТА ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ПСИХОЛОГА ДО ДІЯЛЬНОСТІ

**А. П. ФРАДИНСЬКА,
І. В. ВИШНЕВСЬКА**

Протягом останнього десятиліття українське суспільство зазнає значних та швидких трансформацій в економічній та соціальній сферах. Цей процес, у свою чергу, охоплює і сферу освіти, де завдяки динамічним змінам, поступово формується новий тип фахівця. Його характерною рисою є професійна діяльність у відповідних соціальних інститутах суспільства.

На сьогодні вельми значне місце посідає проблема розвитку готовності психолога до діяльності в екстремальних умовах, до консультативної роботи з постраждалими від бойових дій і терористичних актів, а також з їхнім близьким оточенням; до надання психологічної допомоги жінкам та дітям, які зазнали насилля, тощо. Тому особливої значущості набуває не лише проблема збагачення психолога знаннями, вмінням і навичками, а й розвиток його професійної та особистісної готовності до певного виду діяльності.

Дослідження проблеми професійної та особистісної готовності психолога до діяльності відображено у працях таких науковців, як: І. Гавриш, М. Дяченко, Л. Кадченко, Л. Кондрашова, М. Кулакова, А. Ліненко, О. Міщенко, В. Стасюк, С. Тарасова, Т. Шестакова, Д. Узнадзе та ін. [1]. Слід зазначити, що розвиток особистісної та професійної готовності психолога до діяльності під час навчання у вищому навчальному закладі відбувається не лише завдяки глибоким знанням фахових наук та володінням професійними вміннями та навичками. Особистісна та професійна готовність психолога до діяльності відображається у його ставленні до професії, ситуації, інших людей, до себе – як до фахівця. Саме тому доцільно зауважити, що особистісна та професійна готовність психолога до діяльності є складним, багатоаспектним, особистісним утворенням. Крім того, вона пов'язана з глибинними структурами особистості, з її ціннісно-смыслову сферою, розумінням призначення майбутньої професійної діяльності.

Метою статті є аналіз наукових поглядів щодо проблеми професійної та особистісної готовності психолога до діяльності.

На сьогодні не існує єдиного тлумачення поняття „готовність” у науковій літературі. Це пояснюється різними підходами щодо розуміння та вирішення зазначеної проблеми, а також характером діяльності, яка мається на увазі у конкретному випадку. У науковій літературі є два підходи щодо вивчення поняття „готовність до діяльності”:

а) функціональний підхід, який має на меті виявлення процесуальних якостей, безпосередньо значущих для діяльності (М. Дяченко, Л. Кандибович, В. Сластьонін);

б) особистісний підхід, який передбачає дослідження готовності як комплексу інтегрованих, але відмінних між собою властивостей за їх функціями в регуляції діяльності (В. Ільїн, Є. Кузьмін, В. Мерлін, В. Серіков, В. Ядов, П. Якобсон).

При цьому, провідну інтегруючу роль виконують особистісні якості, що виражають спрямованість на відповідну діяльність. За функціональним підходом „готовність до діяльності” є умовою успішного виконання праці (обов'язків), що дає змогу налаштуватися на фізіологічному та ментальному рівнях [1; 5].

Представники функціонального підходу М. Дяченко, Л. Кандибович, В. Сластьонін розуміють поняття „готовність” – як певний функціональний стан, установка на психологічні та соціальні взаємовідносини, що характеризує поведінку особистості [1; 5]. На думку В. Сластьоніна, готовність до діяльності – є таким особливим психічним станом, що передбачає спрямоване усвідомлення й виконання певної дії. З цієї точки зору, готовність, як функціональний стан, містить у собі різні установки щодо осмислення завдання, моделі ймовірної поведінки, визначення соціальних способів діяльності, оцінку власних можливостей у їх співвідношенні з майбутніми труднощами, а також необхідністю досягнення певного результату [5].

Також готовність виражає стан усвідомлення людиною завершеності процесу підготовки до самостійного виконання професійних обов'язків. З точки зору К. Платонова, П. Рудика, Д. Узнадзе, В. Ширинського, готовність – це миттєва мобілізація всіх сил особистості, що

спрямована на здійснення необхідних дій у відповідний момент [4]. В. Маляка розуміє готовність як багаторівневу систему якостей і властивостей, сукупність яких дає змогу суб'єкту успішно здійснювати свою діяльність. А. Деркач розглядає проблему готовності до професійної діяльності в особистісно-діяльнісній площині, як прояв усіх сторін особистості в їх цілісності, що забезпечує можливість ефективного виконання своїх функцій. Т. Шалавін пояснює готовність як індивідуалізоване відображення дійсності, що виражає ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність та спілкування.

На думку К. Платонова, готовність – це суб'єктивний стан особистості, яка усвідомлює себе підготовленою й спроможною до тієї чи іншої діяльності, прагнучи її виконати. Він описує готовність до професійної діяльності як результат трудового виховання, професійного навчання, психічної підготовки [6]. Отже, готовність до діяльності розуміється багатьма дослідниками як один із критеріїв результативності процесу підготовки, як система інтегративних властивостей і якостей особистості, а також як психологічна установка на майбутню діяльність.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття „готовність” описано як систему компонентів, якостей особистості майбутнього спеціаліста-професіонала, що забезпечують виконання функцій, адекватних потребам певної виробничої діяльності. На думку Н. Шмельової, „готовність” може бути інтерпретована як цілісне утворення, змістом якого є морально-психологічна, змістово-інформаційна та операційно-діялісна готовність [6]. Це дає змогу зробити висновок, що поняття „готовність” може розумітися як поєднання двох взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів, а саме, як готовність до діяльності, а також як готовність особистості до саморозвитку та самовдосконалення.

П. Рудик пояснює „готовність” з огляду на: а) пізнавальні психічні процеси, що відображають значущість виконуваної діяльності; б) емоції, що можуть як підсилювати, так і послаблювати активність людини; в) вольові процеси, завдяки яким відбувається вчинення ефективних дій для досягнення мети [4].

Таким чином, у процесі навчання у ВНЗ під керівництвом професорсько-викладацького складу студенти – майбутні фахівці – збагачуються професійно-психологічними компетенціями. Зазначені компетенції, у свою чергу, мають прояв у формуванні мотиваційного, когнітивного, особистісно-сміслового компонентів. Розглянемо кожний з них окремо:

1) мотиваційний компонент передбачає розвиток у студентів мотивації до професійного навчання та початок становлення себе як майбутнього професіонала. Тут у центрі уваги постають не лише психологічні знання, а й зміст і способи роботи психолога;

2) когнітивний компонент передбачає розвиток системи психологічних знань, розвиток уявлень студентів про майбутню професійну діяльність (образ професії);

3) особистісно-смісловий компонент передбачає розвиток у студентів професійних самоуявлень (образ „Я – психолог”), а також становлення ціннісно-моральної основи суб'єктного виконання професійної діяльності. Відбувається усвідомлення студентами сенсу обраної професії.

Отже, готовність до діяльності можна тлумачити: як функціональний стан, як миттєва мобілізацію всіх сил особистості, як багаторівневу систему якостей і властивостей особистості, як багатогранний особистісно-діялісний вимір, як індивідуалізоване відображення дійсності.

У психологічній науці готовність до діяльності розглядається як складне утворення, що містить у собі пізнавальний, мотиваційний, емоційний і вольовий компоненти, а також розвинені здібності та властивості особистості. Важливими є міркування О. Карпенко стосовно унеможливлення об'єктивно вибудовувати структуру і зміст «готовності» лише за допомогою зіставлення теоретичної та практичної моделей професіоналів. На думку вченої, існує необхідність урахування вимог до властивостей, якостей особистості і розвиненості різних компонентів у свідомості та практичній діяльності [2]. Звісно, професійно обумовлені якості є необхідним компонентом для ефективної діяльності. Але не менш важливими є такі компоненти особистості, як її світогляд, гуманістично-ціннісна орієнтація і соціальна спрямованість.

В. Матюхін та Я. Коломінський зауважують на важливості особистісного параметра готовності до діяльності. На їхню думку, особистісна готовність передбачає сформованість цілісної структурованої системи ціннісних, когнітивних, емоційно-вольових і операційно-поведінкових якостей особистості, що забезпечують її оптимальне орієнтування в діяльності [3].

Залежно від розуміння та тлумачення поняття „особистісна готовність до професійної діяльності” автори по-різному визначають її структуру. А. Бондаренко, Д. Бюдзенталь, Ф. Василюк, В. Колпачников, Р. Кочюнас, К. Роджерс зауважують на таких компонентах особистісної готовності, як автентичність, прийняття та емпатія. Автентичність (конгруентність за К. Роджерсом; „проживання тут-і-тепер” за Ф. Перлзом) – це глибинне усвідомлення певного моменту життя, вибір стилю життєдіяльності та прийняття відповідальності за свій вибір.

Автентична людина усвідомлює свої достоїнства і недоліки та приймає себе „тут і тепер”. Говорячи про сутність „феномена прийняття”, слід звернути увагу на дві взаємопов'язані складові:

прийняття себе і прийняття інших. Ефективність роботи консультанта здебільшого залежить від стану вирішення власних психологічних проблем. Однією з таких проблем є проблема прийняття себе, тобто безумовного позитивного ставлення до себе. Емпатія – це здатність відчувати почуття і емоційні стани клієнта в кожен момент часу, сприйняття їх нібито зсередини клієнта. На думку А. Орлова, Л. Суркової та О. Цветкової, емпатія, як здатність співпереживати іншій людині – є професійно важливою якістю психолога. Вона є умовою динамічної взаємодії, способом встановлення довірливого контакту між психологом та клієнтом, а також мотивом міжособистісних відносин. Доцільними є зауваження Є. Клімова, що емпатія належить до переліку професійно важливих якостей фахівців, які працюють у сфері „людина-людина”.

Також особистісну готовність розуміють як наявність мотивів діяльності, пізнавальне ставлення до зовнішнього світу, сформованість комунікативних умінь та навичок, бажання спілкуватися, достатній рівень емоційного і вольового розвитку психіки. Сутність особистісної готовності полягає у формуванні нової позиції на певному етапі соціалізації суб'єкта (позиція професійного вибору). Особистісна готовність має прояв у певному ставленні до діяльності, ситуації, інших людей, самого себе.

Основною внутрішньою умовою особистісної готовності є:

а) адекватна мотивація, що відображає ставлення суб'єкта до професійної діяльності як суспільно значущої справи, спонукає і підтримує стабільну спрямованість діяльності, визначає й пояснює поведінку суб'єкта в процесі професійно-особистісного самовизначення;

б) вольова регуляція, що передбачає вміння фахівця організувати індивідуалізовані форми ефективної професійної діяльності;

в) розвинені форми рефлексивного мислення, що проявляються у спроможності осмислити завдання, свої здібності, необхідні для вирішення цього завдання.

На думку В. Матюхіна та Я. Коломінського, особистісна готовність має такі складові:

- мотиваційний (ставлення, інтерес до предмета діяльності, а також інші стійкі мотиви);

- орієнтаційний (знання та уявлення про особливості майбутньої спеціальності);

- операційний (знання, навички; вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати);

- вольовий (самоконтроль, саморегуляція);

- оціночний (самооцінка рівня підготовленості) [3].

Працюючи над проблемою особистісної готовності, А. Деркач зауважив на значущості необхідних умов, що мають велике значення, а саме:

- самостійність і критичне засвоєння інформації;

- активна участь у вирішенні суспільно-значущих завдань;

- розвиток творчого потенціалу.

На думку В. Моляко, А. Мороза та В. Сластьоніна, між професійною та особистісною готовністю існує тісний взаємозв'язок [5]. Ланкою такого взаємозв'язку виступає психологічна готовність. Психологічна готовність – є психічним станом, стартовою позицією людини, що включає її усвідомлення своєї мети, оцінку наявних умов, визначення найбільш імовірних способів дії; прогнозування мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, здатності досягнення результату, мобілізацію сил, самопереконаність у досягненні цілей.

Отже, професійна готовність є суб'єктивним станом особистості, яка відчуває себе спроможною та підготовленою до виконання певної професійної діяльності. Вона не обов'язково узгоджується із суб'єктивною професійною підготовленістю, проте може ґрунтуватися на самооцінці та самоактуалізації особистості. Особистісну готовність необхідно аналізувати з огляду на її мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оціночний компоненти. Прояв студентами власної активності у постановці та вирішенні навчальних і професійних завдань є сприятливою умовою для розвитку їхньої психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, а також для формування в них уявлень про себе як майбутнього психолога – професіонала.

Доцільними напрямками подальших розвідок є емпіричне дослідження проблеми професійної та особистісної готовності психолога до діяльності.

Список використаної літератури:

1. Дьяченко М. Н. Психологические проблемы готовности в деятельности / Л. А. Кандилович, М. Н. Дьяченко. – Мн. : Изд-во БГУ, 1996. – 175 с.
2. Карпенко О. Г. Професійне становлення соціального працівника: [навчально-методичний посібник] / Олена Георгіївна Карпенко. – К. : ДЦССМ, 2004. – 164 с.
3. Кобзева О. В., Матюхін В. О. Успішний фахівець 2020-х років : вимоги та технології підготовки / О.В.Кобзева, В.О.Матюхін // Наукове видання „Інтернет-Освіта-Наука – 2016” : Збірник праць десятої міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – С. 164–166.

4. Рудик П. А. Психологія : [підручник для інститутів фізичної культури] / П. А. Рудик. – М. : ФиС, 2006. – 239 с.
5. Слостенин В. А. Педагогіка – інноваційна діяльність / В. А. Слостенин. – М. : ИЧП Изд-во „Магістр”, 2007. – 224 с.
6. Шмелева Н. Б. Професійно-личностне розвиток соціального працівника : дис. ... докт. педагог. наук : спец. 13.00.08 „теорія і методика професійного освіти” / Н. Б. Шмелева. – Ульяновск, 1997. – 289 с.
7. Яковлева Н. В. Психологічна компетентність і її формування в процесі навчання в вузі : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 „загальна психологія, історія психології” / Н. В. Яковлева. – Ярославль, 1994. – 277 с.